

О. П. Огринчук

**ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКО-СЛОВОВІРНОЇ
ТИПОЛОГІЇ ОНІМІВ
(на матеріалі ойконімів Івано-Франківської області)**

Питання семантичної структури власних назв належить до важливих проблемних питань сучасної ономастики. Власні назви відображають соціальні, економічні і географічні аспекти діяльності людини. Ця особливість, яка притаманна в найбільшій мірі географічним назвам, може бути розкрита в усій своїй багатогранності у процесі семантичного аналізу топонімічної лексики [1: 35].

До проблем вивчення топоніміки зверталось багато вчених-мовознавців, але й сьогодні є питання, які потребують детального розгляду. Тому вибір теми цієї статті є актуальним. Топоніми, як засвідчує українська енциклопедія, несуть інформацію, значно ширшу за лінгвістичну, дозволяють заповнювати прогалини в етногенетичних дослідженнях [2: 637].

Дослідження семантики топонімів допомагає встановленню кола слів, які використовуються у географічних назвах. Регулярність використання лексем, які відносяться до певних тематичних груп, дозволяє говорити про закономірності номінації, які діяли в період виникнення географічних назв [3: 192].

Вибір при номінації тієї чи іншої ознаки як основної для даної реальності зумовлюється інтересами населення, які, в свою чергу, залежать від різноманітних соціально-економічних, психологічних та інших факторів. У певній мірі можна говорити про відносну стабільність кола інтересів, яким визначається виділення ознаки географічного об'єкта [4: 75].

Сучасні ойконімічні дослідження, спрямовані на системне вивчення явищ, розпочинаються найчастіше із словотвірних студій, без яких не можуть бути успішними семантичні, етимологічні розвідки.

Топоніми різних категорій необхідно вивчати в тісному зв'язку, щоб можна було говорити про первинність і вторинність тієї чи іншої назви, про її походження, семантичний відтінок. Таким чином, потрібне комплексне дослідження. Наочне свідчення цьо-

го — словотвірні студії Ю. О. Карпенка з гідронімії, ойконімії, мікротопонімії, оронімії Буковини. На основі аналізу взаємозв'язків і способів словотворення топонімів однієї території дослідник робить висновок про словотвірну специфіку власних географічних назв різних класів, яка полягає у неоднаковій представленості — якісній і кількісній — певних словотвірних моделей у топонімичному класі [5: 23]. Якщо даний висновок взяти до уваги у дослідженнях топонімії інших територій, то у топономастиці буде повний кількісний та якісний аналіз топонімії.

Ойконіми складають досить значний континуум української лексики. Необхідність їх дослідження диктується цілою низкою причин, пов'язаних як з лінгвістичними, так і з історичними даними.

При системному вивченні ойконімів треба врахувати, що розвиток мовознавчої науки другої половини ХХ століття був в основному пов'язаний з вирішенням питання функціонування мовних одиниць і мови загалом [6: 84], що передбачало широке застосування динамічного підходу до мови. Цей підхід найбільше пов'язаний з логіко-номінативним аспектом дослідження словотвірних одиниць.

З погляду функціональної динаміки похідне слово є об'єктом процесуальної інтерпретації, при якій головна роль відводиться змістовій стороні мовного знака, що є “опорною базою” для пояснення сутності будь-якої мовної форми [7: 6]. Похідне слово є результатом номінаційного акту, сутність якого полягає у найменуванні предметів та явищ навколишнього світу [8: 64]. З огляду на зазначене вище можна говорити про посилену увагу ономастики, дериватології та інших галузей лінгвістики до семантичної структури похідних.

У даному дослідженні робимо спроби систематизувати деривати-ойконіми Івано-Франківської області (близько 600 назв) через призму їх семантичних і словотвірних особливостей, не торкаючись проблем етимології, виявити найбільш продуктивні семантико-словотвірні типи. Кожному класу онімів притаманні свої принципи і способи номінації, а у зв'язку з цим і особливості семантичної структури, яка має пряму залежність від твірної основи і даного форманта. Специфіка номінації даної підсистеми оні-

мічної системи зумовлює розвиток певних типів творення онімів, які відрізняються семантичним навантаженням і різноманітністю топоформантів.

Найпродуктивніші астіоніми і комоніми з формантами $-iv(-iv)$, $-k(a)$. Із варіантів суфікса $-k-$: $-ivk-$: Прутівка, Трофанівка, $-k$: Дубка, $-enk-$: Городенка, $-янк-$: Баб'янка, $-анк(a)$: Петранка; найпродуктивніший $-ivk-$. Ойконіми з суфіксом $-ivk-$, очевидно, виникли із назв на $-iv-$: Іван+ iv >Іванівка, Гаврило+ iv >Гаврилівка та ін. Субстантивуючий суфікс $-k-$, приєднуючись до суфікса $-iv-$, переводив назви з розряду присвійних прикметників в іменники. Найчастіше суфікс $-ivk-$ приєднується до основ антропонімів (Ганнусівка, Скопівка), але може приєднуватись також до апелятивів, які вказують на фізико-географічні особливості, флору, фауну та ін. Наприклад, Глибівка (глибока) та інші.

Що стосується суфікса $-k-$ у даних ойконімах, то він, як правило, втратив демінутивне значення. Але у ряді випадків демінутивність все ж таки спостерігається (Річка — пор. Ріка, Слобідка — пор. Слобода, Березівка — пор. Березова та інші). Суфікси, приєднуючись до твірної основи, впливають на семантичну структуру дериватів. У залежності від ознак, які покладені в основу номінації, можна виділити такі семантичні типи дериватів на $-iv(-iv)$, $-k(a)$:

1. Відантропонімічні назви (35%)

Оними цього типу найчастіше утворюються суфіксальним способом творення. Формант $-k-$ (і його варіанти) приєднується до твірної основи і вказує на приналежність чогось комусь. Наприклад, Іван+ ivk >Іванівка, Яків+ k >Яківка, Гаврило+ ivk >Гаврилівка, Павло+ ivk >Павлівка, Семен+ ivk >Семенівка, Трофан+ ivk >Трофанівка. Формант $-iv(-iv)$ в онімах даного типу вказує на особисту приналежність: Дем'янів, Ганнів, Добринів — за власними іменами Дем'ян, Ганна, Добриня. Боднарів, Гуменів, Белеїв, Глушків — за прізвиськами та прізвищами. Відантропонімічні оними частіше утворюються від імені, рідше — від прізвища.

За структурою більшість ойконімів прості, однослівні. Такого типу назви мають одну ознаку даного об'єкта. Рідше зустрічаються назви складні, які, крім основної, містять ще й додаткову ознаку. Додаткова ознака частіше вказує на розмір об'єкта — Довгий Войнилів, вік — Старий Мартинів.

Способом складання утворено 2% відантропонімічних онімів. Наприклад, Сівка-Войнилівська, Олієво-Королівка.

2. Назви, які пов'язані з рослинним світом (20%)

Деривати цього типу можна поділити на дві групи:

– ліс, різні породи дерев, кущів: Грабів, Яблунів, Вишнів, Грушів, Яворів, Дубка, Грушка, Вільхівка, Березівка.

– трави, коріння, плоди: Тростянка, Корнів, Олієво-Корнів. Деривати цієї групи утворені в основному суфіксальним способом творення, і тільки 5% складних утворень. Характерно, що майже всі складні назви цієї групи мають тільки одну додаткову ознаку — вказівку на місцезнаходження одного населеного пункту відносно іншого: пор. Вижній Березів, Середній Березів, Нижній Березів; Верхній Ясенів. Такі додаткові відтінки повністю “вписуються” в загальну семантичну картину. Про роль додаткових ознак, які відображені в назвах географічних об'єктів, неодноразово наголошувалось науковцями, причому, як правило, підкреслювався корелятивний характер подібних назв, які входять в бінарні опозиції типу Середній Березів — Нижній Березів.

3. Назви, які вказують на особливості рельєфу, на фізико-географічну характеристику поселення (19%)

Тут переважає суфіксальний спосіб творення, спостерігаються словосполучення і словоскладання. Виділяємо такі групи:

– вказівка на характер місцевості: Велика Кам'янка, Ріп'янка;
– місцезнаходження: Городенка, Долинська, Слобода-Рівнянська, Вишків, Глибівка, Острів.

4. Назви, які пов'язані з тваринним світом (10%)

– домашні тварини: Хом'яківка, Котиківка, Цуцилів;
– комахи: Комарів, Жуків;
– птахи: Воронів. Спостерігаються тільки суфіксальні утворення.

5. Назви, які містять дію — позитивну і негативну (6%): Зібранівка, Пробінівка, Молодилів, Сопів, Косів та інші. Оніми даного типу утворені префіксально-суфіксальним і суфіксальним способами творення.

6. Назви-гідроніми (3%): Річка, Прутівка.

7. Назви-етноніми: Татарів. Цей тип становить 2%.

Таким чином, говорячи про особливості семантики ойконімів,

треба врахувати, що у сучасній лінгвістиці немає єдиної думки відносно семантичної структури взагалі. Причина такого стану вивчення цього явища полягає у складності, багатогранності. Тому дане дослідження — це лише спостереження над базою даних, а не констатація фактів.

Проаналізований матеріал свідчить про те, що найпродуктивнішим семантичним є тип “відантропонімі назви”. Він становить 35%. Ойконіми цього типу мають здатність приєднувати суфікси -ів(-їв), -к(а). Вони з названими суфіксами в основному вказують на особисту приналежність, приналежність чогось комусь. Деривати-ойконіми в основному утворюються суфіксальним способом творення. Треба звернути особливу увагу на пряму залежність форманта і значення, твірну основу, яка відіграє значну роль у процесі формування і функціонування похідного.

Найменш продуктивні семантичні типи: “назви-гідроніми” (3%), “назви-етноніми” (2%).

Семантико-словотвірний аналіз ойконімів наводить на думку про соціальні, економічні, географічні аспекти діяльності людини. Він несе інформацію про мовну картину світу, позамовні чинники, національну своєрідність, дозволяє заповнювати прогалини у дослідженнях етногенетики, говорити про певні закономірності семантичної структури, які діяли в епоху виникнення ойконімічних назв.

1. Рудных А. И. Семантические модели в гидронимике // Вопросы топонимологии, № 6. — Свердловск, 1972.

2. Українська мова. Енциклопедія. — К., 2001.

3. Матвеев А. К. Значение принципа семантической мотивированности для этимологизации субстратных топонимов // Этимология, 1967. — М., 1969.

4. Глинских Г. В. К интерпретации семантических соответствий в разноязычной по происхождению топонимике одной территории // Вопросы топонимологии. — Свердловск, 1972. — № 6.

5. Карпенко Ю. О. Топонимия Буковины. Автореф. дис. ... доктора філол. наук — К., 1967.

6. Алпатов В. М. Лингвистика на исходе XX века: Итоги и перспективы // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. — 1995. — № 5.

7. Грещук В. В. Український відприкметниковий словотвір. — Івано-Франківськ, 1995.

8. Бойчук В. М. Внутрішня форма слова у системі словотвору // Семантика мови і тексту. — Івано-Франківськ, 2003.